

Από το θεοκεντρισμό στον εγωκεντρισμό

/ Γενικά

Φωτο:phosphatise56.rssing.com

(Μητροπ. Διοκλείας Καλλίστου Γουέαρ)

Αν και δημιουργήθηκε για μια κοινωνία με την Αγία Τριάδα, αν και κλήθηκε να προκόψει με αγάπη από τη θεϊκή εικόνα στη θεϊκή ομοιότητα, ο άνθρωπος διάλεξε αντί γι' αυτό ένα μονοπάτι που δεν οδηγούσε ψηλά αλλά χαμηλά. Απέρριψε τη θεϊκή σχέση που είναι η αληθινή του ουσία. Αντί να ενεργήσει σαν μεσάζοντας και σαν ενωτικό κέντρο, δημιούργησε διάσπαση: διάσπαση με τον εαυτό του, διάσπαση μεταξύ του εαυτού του και των άλλων ανθρώπων, διάσπαση μεταξύ αυτού και του φυσικού κόσμου. Ενώ ο Θεός του εμπιστεύτηκε το δώρο της ελευθερίας, αυτός αρνήθηκε συστηματικά την ελευθερία στους συνανθρώπους του. Αν και ευλογήθηκε με τη δύναμη να μεταμορφώνει τον κόσμο και να του χαρίζει καινούργιο νόημα, έκανε κακή χρήση αυτής της δύναμης για να φτιάξει όργανα ασχήμιας και καταστροφής. Οι συνέπειες αυτής της κακής χρήσης, ιδιαίτερα από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης, έχουν γίνει τώρα φρικιαστικά φανερά με τη ραγδαία ρύπανση του περιβάλλοντος.

Το «προπατορικό αμάρτημα» του ανθρώπου, η στροφή του από το θεοκεντρισμό στον εγωκεντρισμό, σήμαινε πρώτο και κύριο ότι δεν κοίταζε πια τον κόσμο και τις άλλες ανθρώπινες υπάρξεις μ' έναν ευχαριστιακό τρόπο, σαν ένα μυστήριο επικοινωνίας με το Θεό. Έπαψε να τις θεωρεί ένα δώρο που θ' αντιπροσφερόταν μ' ευγνωμοσύνη στο Δοτήρα και άρχισε να τις μεταχειρίζεται σαν ιδιοκτησία του, από την οποία μπορούσε να επωφελείται, να την εκμεταλλεύεται και να τη ρημάζει. Έτσι δεν έβλεπε πια τ' άλλα πρόσωπα και πράγματα όπως είναι πράγματι μέσα τους και μέσα στο Θεό, αλλά τους έβλεπε μόνον υπό τον όρο της ευχαρίστησης και της ικανοποίησης που θα μπορούσαν να του δώσουν. Και το αποτέλεσμα αυτού ήταν ότι πιάστηκε στο φαύλο κύκλο της δικής του ακολασίας, που γινό-ταν όλο και πιο αχόρταγη όσο την ικανοποιούσε. Ο κόσμος έπαψε να είναι διάφανος — ένα παράθυρο απ' όπου αντίκριζε το Θεό — κι έγινε σκοτεινός· έπαψε να είναι ζωογόνος κι άρχισε να υπόκειται στη φθορά και στο θάνατο. «Ότι γη ει και εις γην απελεύση» (Γεν. 3,19). Αυτό αληθεύει για τον πεπτωκότα άνθρωπο και για κάθε δημιούργημα, μόλις αποκοπεί από τη μόνη πηγή ζωής, τον ίδιο το Θεό.

Τα αποτελέσματα της πτώσης του ανθρώπου ήταν και φυσικά και ηθικά. Στο φυσικό επίπεδο οι άνθρωποι άρχισαν να υπόκεινται στον πόνο και στην αρρώστια, στην αδυναμία και στη σωματική αποσύνθεση της γεροντικής ηλικίας. Η χαρά της γυναίκας που φέρ-νει στον κόσμο μια νέα ζωή αναμίχτηκε με τις ωδίνες του τοκετού (Γεν. 3,16). Τίποτε απ' αυτά δεν ήταν μέρος του αρχικού σχεδίου του Θεού για την ανθρωπότητα. Σαν συνέπεια της πτώσης, άντρες και γυναίκες επίσης υπόκεινται στο χωρισμό ψυχής και σώματος με το φυσικό θάνατο. Κι όμως ο φυσικός θάνατος θάπρεπε να ιδωθεί, ό-χι αρχικά σαν τιμωρία, αλλά σαν μέσο ανακουφιστικό, δοσμένο από ένα Θεό που αγαπάει. Μέσα στο έλεός του ο Θεός δεν θέλησε να συνεχίσουν να ζουν οι άνθρωποι απεριόριστα μέσα σ' ένα πεπτωκότα κόσμο, δεμένο για πάντα στο φαύλο κύκλο των δικών τους επινοημάτων, κι έτσι έδωσε έναν τρόπο φυγής. Γιατί ο θάνατος δεν εί-ναι το τέλος της ζωής αλλά η αρχή της ανανέωσής της. Αποβλέ-πουμε, πέρ' από το φυσικό θάνατο, στη μελλοντική επανασύνδεση σώματος και ψυχής στην καθολική ανάσταση την Έσχατην Ημέρα. Χωρίζοντας λοιπόν το σώμα μας και τη ψυχή μας στο θάνατο, ο Θεός ενεργεί όπως ο αγγειοπλάστης· όταν το σκεύος πάνω στον τροχό του έχει παραμορφωθεί κι έχει στραβώσει, σπάζει τον πηλό σε κομμάτια για να το φτιάξει πάλι (πρβλ. Ιερ. 18,1-6). Αυτό τονίζεται στην Ορθόδοξη Ακολουθία της κηδείας:

Ο πάλαι μεν, εκ μη όντων πλάσας με και εικόνι σου θεία τιμήσας· παραβάσει εντολής δε, πάλιν με επιστρέψας εις γην εξ ης ελήφθην, εις το καθ' ομοίωσιν επανάγαγε το αρχαίον κάλλος αναμορφώσασθαι.

Στο ηθικό επίπεδο, σαν συνέπεια της πτώσης, οι άνθρωποι απογοητεύονται,

πλήττουν, καταθλίβονται. Η δουλειά που προοριζόταν να είναι πηγή χαράς για τον άνθρωπο κι ένα μέσο επικοινωνίας με το Θεό, έπρεπε τώρα να γίνεται κατά το μεγαλύτερο μέρος απρόθυμα, «εν ιδρώτι του προσώπου σου» (Γεν. 3, 19). Και δεν ήταν μόνον αυτά. Ο άνθρωπος έχει υποστεί εσωτερική αλλοτρίωση· καθώς η θέλησή του αδυνάτισε κι ο ίδιος διασπάστηκε με τον εαυτό του, έγι-νε ο εχθρός και ο δήμιος του ίδιου του τού εαυτού. Όπως λέει ο απ. Παύλος, «διότι γνωρίζω ότι δεν κατοικεί μέσα μου, δηλ στο είναι μου, το καλό. Απόδειξη, πως θέλω να κάνω το καλό, δεν βρίσκω όμως τη δύναμη να το μετατρέψω σε πράξη. Κι έτσι, δεν κάνω το καλό που θα ήθελα, αλλά υπηρετώ το κακό, που δεν το θέλω... τι δυστυχισμένος, αληθινά που είμαι· ποιος μπορεί να με λυτρώσει;...» (Ρωμ. 7: 18,19,24). Εδώ ο απ. Παύλος δεν λέει μόνον ότι υπάρχει μια σύγκρουση μέσα μας, ανάμεσα στο καλό και στο κακό. Λέει ότι, πάρα πολύ συχνά, βρίσκουμε τους εαυτούς μας ηθικά παραλυμένους· ειλικρινά επιθυμούμε να διαλέξουμε το καλό, αλλά βρισκόμαστε αιχμα-λωτισμένοι σε μια κατάσταση όπου όλες οι επιλογές μας καταλή-γουν στο κακό. Και ο καθένας μας ξέρει από προσωπική πείρα τι ακριβώς εννοεί ο απ. Παύλος.

Ο απ. Παύλος όμως είναι προσεκτικός λέγοντας «διότι γνωρίζω ότι δεν κατοικεί μέσα μου (εν τη σαρκί μου), δηλ. στο είναι μου, το καλό». Η ασκητική μας διαμάχη είναι εναντίον της σάρκας και όχι εναντίον του σώμα-τος. Η «σάρκα» δεν είναι το ίδιο με το «σώμα». Ο όρος «σάρκα», ό-πως έχει χρησιμοποιηθεί στο κομμάτι που μόλις αναφέρθηκε, σημαί-νει οτιδήποτε μέσα μας είναι αμαρτωλό και αντίθετο προς το Θεό. Επομέ-νως δεν είναι μόνο το σώμα αλλά και η ψυχή, στον πεπτωκότα άνθρωπο, που έχει γίνει σαρκική και αισθησιακή. Πρέπει να μισούμε τη σάρκα αλλά δεν πρέπει να μισούμε το σώμα που είναι έργο του Θεού και ο ναός του Αγίου Πνεύματος. Η ασκητική αυταπάρνηση είναι λοιπόν ένας αγώνας εναντίον της σάρκας· και όχι εναντίον του σώματος αλλά υπέρ του σώματος. Όπως ο π. Σέργιος Bulgakov συν-ήθιζε να λέει· «Σκότωσε τη σάρκα για ν' αποκτήσεις ένα σώμα». Ο ασκητισμός δεν είναι η σκλαβιά του εαυτού μας αλλά ο δρόμος για την ελευθερία. Ο άνθρωπος είναι ένα μπερδεμένο δίχτυ από αυτοαντιφάσεις· μόνο με τον ασκητισμό μπορεί να κερδίσει τον αυθορμητισμό.

Ο ασκητισμός, όταν κατανοηθεί έτσι, σαν μια μάχη εναντίον της σάρκας, εναντίον της αμαρτωλής και πεπτωκυίας πλευράς του εαυτού, είναι σαφώς κάτι που ζητείται απ' όλους τους Χριστιανούς και όχι μόνον από τους μοναχούς. Η μοναστική κλήση και η κλήση στο γάμο — η οδός της άρνησης και η οδός της κατάφασης — πρέ-πει να ιδωθούν σαν παράλληλα και συμπληρωματικά. Ο μοναχός ή η μοναχή δεν είναι ένας δυαλιστής, αλλά, στον ίδιο βαθμό που το κάνει ο Χριστιανός μέσα στο γάμο, προσπαθεί να διακηρύξει την έμ-φυτη καλοσύνη της υλικής δημιουργίας και του ανθρωπίνου σώμα-τος· και με το ίδιο τεκμήριο, ο

έγγαμος Χριστιανός καλείται στον ασκητισμό. Η διαφορά βρίσκεται μόνο στις εξωτερικές συνθήκες κά-τω από τις οποίες διεξάγεται ο ασκητικός πόλεμος. Και οι δύο είναι εξ ίσου ασκητικοί και εξ ίσου υλιστές (χρησιμοποιώντας τη λέξη στην αληθινή χριστιανική έννοια). Και οι δύο αρνούνται την αμαρτία και καταφάσκουν τον κόσμο.

Η Ορθόδοξη παράδοση, χωρίς να υποτιμά τ' αποτελέσματα της πτώσης, δεν πιστεύει παρ' όλ' αυτά ότι η πτώση είχε σαν αποτέλεσμα μια «ολική διαφθορά», όπως τη βεβαιώνουν οι Καλβινιστές στις πιο απαισιόδοξες στιγμές τους. Η θείκη εικόνα μέσα στον άν-θρωπο είχε κρυφτεί, αλλά δεν είχε εξαφανιστεί. Η ελεύθερη εκλογή του έχει περιοριστεί στην εξάσκησή της αλλά δεν έχει καταστραφεί. Έστω και μέσα σ' ένα κόσμο πεπτωκότα ο άνθρωπος διατηρεί ακόμη κάποια γνώση του Θεού και με τη θεία χάρη μπορεί να επικοινωνήσει μαζί του.

Υπάρχουν πολλοί άγιοι μέσα στις σελίδες της Παλιάς Διαθή-κης, άντρες και γυναίκες, όπως ο Αβραάμ και η Σάρρα, ο Ιωσήφ και ο Μωυσής, ο Ηλίας και ο Ιερεμίας· και έξω από τον εκλεκτό λαό του Ισραήλ υπάρχουν μορφές όπως του Σωκράτη, που όχι μό-νο δίδαξαν την αλήθεια αλλά την έζησαν. Όμως παραμένει αληθινό, ότι η ανθρώπινη αμαρτία — το προπατορικό αμάρτημα του Αδάμ, ενωμένο με τις προσωπικές αμαρτίες της κάθε διαδοχικής γενιάς — έχει δημιουργήσει ένα τέτοιο χάσμα ανάμεσα στο Θεό και στον άν-θρωπο, που ο άνθρωπος με τις δικές του προσπάθειες δεν θα μπο-ρούσε να το γεφυρώσει.

Κανείς δεν πέφτει μόνος του

Για την Ορθόδοξη παράδοση, λοιπόν, το προπατορικό αμάρτημα του Αδάμ επηρεάζει το ανθρώπινο γένος ολόκληρο κι έχει συνέ-πειες και στο φυσικό και στο ηθικό πεδίο· έχει αποτελέσματα όχι μό-νον ως προς την αρρώστια και το φυσικό θάνατο, αλλά και ως προς την ηθική αδυναμία και παράλυση. Αλλά μήπως προϋποθέτει επίσης μια κληρονομημένη ενοχή; Εδώ η Ορθοδοξία είναι πιο επιφυλακτική. Το προπατορικό αμάρτημα δεν πρέπει να ερμηνεύεται με νομι-κούς ή μισο-βιολογικούς όρους, σαν να ήταν κάποιο φυσικό «όνει-δος» ενοχής, που μεταβιβάζεται με τη σεξουαλική σχέση. Αυτή η ει-κόνα, που φυσικά θεωρείται Αυγουστινιακή άποψη, είναι απαράδεκτη στην Ορθοδοξία. Η διδασκαλία του προπατορικού αμαρτήματος εννοεί μάλλον ότι γεννιόμαστε μέσα σ' ένα περιβάλλον όπου εί-ναι εύκολο να κάνεις το κακό και δύσκολο να κάνεις το καλό· εύκο-λο να πληγώνεις τους άλλους και δύσκολο να γιατρεύεις τις πληγές τους· εύκολο να δημιουργείς υποψίες στους ανθρώπους και δύσκολο να κερδίσεις την εμπιστοσύνη τους. Σημαίνει ότι ο καθένας μας εξαρτάται από την ενότητα του

ανθρώπινου γένους ως προς την κα-θολικά λαθεμένη πράξη και λαθεμένη σκέψη και μετά τη λαθεμένη ύ-παρξη. Και σ' αυτή τη συσσώρευση των λαθών εμείς οι ίδιοι έχουμε προσθέσει τις δικές μας επιτηδευμένες αμαρτωλές πράξεις. Το χάσμα όλο και πλαταίνει.

Εδώ, στη συμπαράσταση του ανθρώπινου γένους, είναι που βρίσκουμε μια εξήγηση για τη φαινομενική αδικία της διδασκαλίας του προπατορικού αμαρτήματος. Γιατί — ρωτάμε — θάπρεπε να υποφέρει όλο το ανθρώπινο γένος από την πτώση του Αδάμ; Γιατί θάπρεπε να τιμωρηθούν όλοι για την αμαρτία ενός ανθρώπου; Η απάντηση είναι ότι οι άνθρωποι φτιαγμένοι κατά την εικόνα του Τριαδικού Θεού, αλληλοεξαρτώνται και είναι συγκληρονόμοι. Κανείς άνθρωπος δεν είναι ένα νησί. Είμαστε «αλλήλων μέλη» (Εφεσ. 4,25), κι έτσι κάθε πράξη που διαπράττει οποιοδήποτε μέλος του ανθρώπινου γένους, επηρεάζει αναπόφευκτα όλα τ' άλλα μέλη. Ακόμη κι αν δεν είμαστε, με τη στενή έννοια, ένοχοι για τις αμαρτίες των άλλων, κατά κάποιον τρόπο είμαστε πάντοτε ανακατεμένοι.

«Όταν κάποιος πέφτει», διαπιστώνει ο Alekseï Khomiakov, «πέφτει μόνος του· αλλά κανείς δεν σώζεται μόνος του». Δεν θα μπο-ρούσε να είχε πει επίσης ότι κανείς δεν πέφτει μόνος του; Ο στάρετς Ζωσιμάς στους Αδελφούς Καραμάζοφ του Dostoevsky πλησιάζει περισσότερο την αλήθεια, όταν λέει ότι ο καθένας μας είναι «υπεύθυνος για τον καθένα και για το κάθε τι»: «Υπάρχει μόνο ένας δρόμος για τη σωτηρία κι αυτός είναι το να καταστήσεις τον εαυτό σου υπεύθυνο για τις αμαρτίες όλων των ανθρώπων. Μόλις νιώσεις υπεύθυνος για όλη την αμαρτωλότητα, για το κάθε τι και για τον κα-θένα, θα δεις αμέσως ότι έτσι είναι πράγματι, και ότι εσύ πρέπει να κατηγορηθείς για τον καθένα και για όλα τα πράγματα».

(Μητροπ. Διοκλείας Καλλίστου Γουέαρ, Ο Ορθόδοξος δρόμος, εκδ. Επτάλοφος, σ. 69-74).